

Despre conținutul religios al Iluminismului ardelean. *Predichele* lui Petru Maior (Buda, 1810)

Laura STANCIU

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie
“1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology
Personal e-mail: laurastanciu@hotmail.com

The Religious Content of the Transylvanian Enlightenment. Predichele (The Sermons) by Petru Maior (Buda, 1810-1811)

The author of the present study points to the way in which the religious tradition of the homiletic texts shaped the key ideas of Enlightenment. The starting point is a case study, *Predichele* (The Sermons) by Petru Maior, printed in the University Typography of Buda (1810). The present work demonstrates that Maior's homiletics comes from tradition but finally makes use of the ideology of Enlightenment, the fundamentals of the Catholic Reform, and the Reform Policy from Vienna making convincing arguments for the type of Aufklärung practised in the Transylvanians' Romanian culture.

Keywords: Church, Transylvania, Enlightenment, Catholic Reform, sermon, Vienna.

Argument

La două sute de ani de la publicarea *Predichelor*, la Tipografia Universității din Buda (1810-1811) și la mai bine de 100 de ani de la reeditarea lor cu caractere latine¹, considerăm utilă reevaluarea lor din perspectiva rolului pe care lucrarea a avut-o în dezvoltarea omileticii moderne românești și care reflectă, totodată, tipul de modernitate traversat de românii ardeleni în secolul al XIX-lea. De asemenea, rolul și locul *Predichelor* în construcția operei și concepției lui Petru Maior relevă puterea de sinteză, de sincretism a ardelenilor. Mă gândesc la beneficiile aduse în mediul intelectual ardelean de Reforma religioasă (calvinism), Reforma catolică (tezele conciliului tridentin), emulația barocă și dorința de emancipare prin educație impusă de Iluminism. *Predichele* au avut o gestație îndelungată, au fost precursorii celorlalte lucrări maioriene fiind scrise treptat (de aici și termenul „culese” din titlul cărții), odată cu maturizarea autorului și cu acumularea de experiență, în timpul slujirii pe care a făcut-o protopopul Gurghiului și parohul Magyar-Reghinului în eparhia

sa, în toată perioada cuprinsă între anii 1784-1809. În acest context, ar trebui să reflectăm la relația *Predichelor* cu celelalte lucrări și experiențe creative ale lui Petru Maior: *Procanon* (1783), *Protopopadichia* (1795), *Didahii* (1809), *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (1812), *Istoria Besearicei românilor* (1813), *Lexiconul de la Buda* (1825). Deși sunt primele lucrări publicate de Maior la Buda, *Propovedaniile*, *Didahiile* și *Predichele*, au fost eclipsate de lucrările lui Maior tipărite ulterior, cele care reflectau mizele politice și culturale ale momentului: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* și *Istoria Besericei Românilor*. Situația a rămas pe nedrept necorectată, dacă ținem seama că omiletica lui Petru Maior oglindește viața cotidiană a românilor și citește asimilarea, chiar dacă lentă, a modernității de către comunitatea românească din Ardeal. Regăsim în aceste texte exprimarea eforturilor cumulate, ale binomului Biserică - Stat, la momentul în care această străduință începea să dea roade în emanciparea omului de rând. Aspect detectabil, în ciuda unor habititudini locale rurale, a inerțiilor și conservatorismului lumii ce caracteriza un oraș obișnuit ardelean, chiar în Reghin,

de unde s-a inspirat Maior².

Predichele și Iluminismul catolic al românilor ardeleni

Trebuie să citim *Predichele* lui Maior făcând o reconsiderare critică a lor ținând cont de schimbările istorice aduse de Reforma catolică și de Iluminism. Lucrarea exprimă idealurile celor două curente de gândire majoră, care au impus un anumit tip de modernitate în mediul românesc ardelean al secolului al XIX-lea, o societate supusă de politica vieneză reformelor structurale (politice, administrative, economice și sociale), care au schimbat lumea transilvăneană³. Afirmatia se susține chiar prin opțiunea lui Maior din titlul lucrării și pe care o explică în Cuvântul Înainte al cărții sale pentru termenul „predică”, în defavoarea „cazaniei”. În viziunea unui *Aufklärer*, predica impunea emanciparea clericului de la statutul unui simplu cititor de cazanie, la cel al unui orator, capabil să rostească și să explice adevărul din Sfânta Scriptură.

Dacă istoriografia europeană vorbește dezinvolt despre originile religioase ale Iluminismului, Transilvania a fost teritoriul care a experimentat această realitate, în variantă Central Europeană. În acest context de pildă, se polemizează asupra rolului jucat de calvinism în revoluția intelectuală a secolului al XVII-lea, care a contribuit și în Transilvania la geneza Iluminismului ardelean⁴. Numai dacă ne rezumăm la contribuția avută de calvini la traducerea și rostirea predicilor în limbile vernaculare ale Ardealului (maghiară și română, indeosebi) putem să recunoaștem aportul Reformei la debutul preocupărilor pentru transformarea predicii în instrument al viitoarei pedagogii iluministe.

În mediul Reformei catolice, formarea intelectuală a primilor teologi blăjeni, în școlile dominate de iezuiți și apoi de janseniști a rămas decisivă pentru cariera și pentru opera lor și m-a ajutat să înțeleg sursele din care ei s-au inspirat în redactarea lucrărilor lor teologice. Analiza lucrărilor ardelenilor ilustrează originile religioase ale concepției lor și indică felul în care s-a structurat și definit Iluminismul românesc în Transilvania⁵. Este vorba despre acea unitate în diversitate a Reformei catolice manifestată prin deosebirile dintre diferitele curente (febronianism și jansenism), despre confruntarea dintre iezuiți și janseniști și chiar rolul jucat de tendințele exprimate prin diversele grupări janseniste (italian, francez, austriac) care au alimentat complex Iluminismul catolic din Imperiul Habsburgic. Mă refer în special la jansenismul promovat de filosofi sau publiciști (Muratori, Bellarmino) care au condamnat superstiția, obscurantismul și impostura tuturor celor

care se exprimau despre moralitate și etică creștină⁶, luptând împotriva formelor de religiozitate considerate revoluate (pietismul, misticismul). Războiul declarat de jansenism ignoranței, superficialității, decadenței morale, emotivității sau intransigenței ascetice a făcut doctrina extrem de atractivă atât în mediul ecleziastic, cât și în domeniul politic și social. Biserica și Statul se aflau în impas, iar criza reclama reforme. Treptat, în confruntarea cu iezuiții, janseniștii au deprins un comportament adaptat polemicii ideologice, care a generat soluțiile potrivite pentru reformarea societății: erudiția și disciplinarea preoților, dezvoltarea morală și intelectuală a clerului, simplitatea cultului și a devoțiunii, promovarea pragmatismului sau perspectiva spirituală asupra istoriei bisericii. Acesta a fost terenul unde s-au întâlnit ideile janseniste cu dezideratele iluministe, așa cum au fost ele exprimate prin scrierile lui: Febronius, Montesquieu, Renaudot, Pufendorf, Sonnenfels, Wolff.

Ne întrebăm cât din doctrinele religioase au avut un rol esențial în schimbarea mentalității sau ele au influențat doar disciplina morală? Ca să răspundem la întrebare ar trebui să formulăm alte două întrebări: cât din tradiția religioasă a contat și a coincis cu idealurile de luminare ale Iluminismului? cât din conținutul acestor teze le putem recunoaște ca predecesoare ale ideologiei Iluministe? În prelungirea catehezei Reformei catolice, care alimenta principiile educației iluministe ale vremii, găsim în omiletică un teren fertil pentru întâlnirea punctelor de vedere promovate atât de teologie, cât și de filosofia barocă și apoi de Iluminism⁷. Dacă acceptăm atracția lui Maior pentru educație și voința lui de a se desprinde de omiletica anterioară existentă în Transilvania, chiar și de Samuil Micu, această miraj nu însemna însă absorbția *Predichelor* în filosofia iluministă, chiar dacă Maior își asuma mai mult decât predecesorul său Samuil Micu principiile educative iluministe, atât în concepție, cât și în stilul euristic, în dialogul activ, autentic iluminist purtat cu ascultătorii sau cititorii predicilor sale⁸. Și această atitudine este prezentă în felul în care și-a conceput Maior fiecare predică, pusă sub semnul îndemnului iluminist *Sapere aude!* „Deci și eu, călcând urmele Evangheliei de astăzi, voi să arăt întâi cum că mândria pre cei mari îi face mici și smerenia pre cei mici îi face mari [...]. Apoi voi arăta în ce chip se cade să ne smerim. Luați aminte!”⁹ Pe urmele concepției lui Kant (exprimată în textul *Was ist Aufklärung*, 1784), desigur influențat și de retorica barocă a italianului Paolo Segneri, parohul Maior își îndemna enoriașii să îndrăznească să gândească, să descopere pasiunea de a cunoaște: „Ce folos e să vă pună preotul înainte o bucată de învățătură sfântă, dacă o înghițiți întreagă, nu stați să socotiți adevărul, nici dovezile adevărului, cu care v-au adevărit preotul, că se cade să vă schimbați viața, să vă schimbați năravurile. Lipsește de cele ce auziți în predică să gândiți cu de adins, să le băgați în cap [...]”¹⁰.

Chiar dacă limitat la universul ecleziastic pe care-l slujea, parohul își încuraja enoriașii să exerseze spiritul de discernământ și să creadă în ridicarea prin cultură, îndemn ce deconspira un spirit iluminist convingător.

Prin intermediul analizei omileticii maioriene descoperim concepția autentică a unui iluminist catolic care a beneficiat de acumulările Reformei catolice și a asumat viziunea conciliului tridentin asupra responsabilității pastorale și a necesității catehizării comunităților păstorite: „Pre urmă cătră voi grăiesc, cinstiți preoți, păstori sufletești. Aduceți-vă aminte că atunci când ați primit preoția, carea și umerilor îngerești încă e sarcină înfricoșată și ați luat în grija voastră oile lui Isus cele cu neprețuit sânge răscumpărate, adică pre poporeni voștri [...]. Drept aceea, nu fireți fără nevoiță, grije, cătră poporeni voștri, rugați, propoveduiți, dojeniți, amenințați, certați. Nu vă odihniți până ce nu se va da deplin deatornica slujbă lui Dumnezeu de la toți poporeni voștri, până ce nu vor înceta obiceiurile cele rele din poporul vostru, până ce nu se vor desrădăcina pisma, vrăjmășiile dintre poprea nii voștri, până ce nu se vor stânga necurățiile dintre poporeni voștri, până ce, mai vârtos tinerii, nu se vor învăța bine întră învățătura cea creștinească. Precum căprioara, se sbate a se descurca din cursa întră carea căzu, și precum paserile se trudesă a scăpa din laț, așa voi, cu mintea și cu inima și cu toate puterile voastre să vă nevoiți a face destul deatoriei voastre întră care vă aflați, ca cu bucurie să puteți de samă da samă lui Dumnezeu pentru toți poporeni voștri. Carea ca după cuviință să puteți plini, lipsește cu neîncetată cetanie sfintele cărți să vă îndemânați spre propoveduirea cuvântului lui Dumnezeu și a vecinicelor adevăruri”¹¹. Sunt pagini care evidențiază felul în care tezele conciliului tridentin au alimentat și au definit Iluminismul ardelenilor. Considerate „dimensiuni esențiale ale omileticii maioriene”¹², etica binelui și etica datoriei, sunt în fapt cele două părți componente esențiale, pilonii, *Aufklärung*-ului catolic. Binele individual care-ți permite să-ți faci datoria față de societate a constituit miza eforturilor conjugate ale Statului și Bisericii pentru emanciparea omului. *Predichele* lui Maior se înscriu astfel în seria literaturii iluministe europene care prin operele lui Bianchi, Muratori, Febronius, Pufendorf sau Wolff vorbeau despre binele și fericirea omului în mediul privat și în cel public, drept coridoare care puteau asigura emanciparea individului și ridicarea comunităților lor. Ilumiști catolici considerau că textele religioase marcau destinul cotidian al omului și stau la baza societății, generând libertate de exprimare și toleranță. Ei credeau în rațiunea omului („lumen naturale”), aveau o viziune optimistă asupra schimbărilor sociale, imagine întemeiată pe potențialul naturii umane, mereu perfectibilă. Era vorba despre acea dimensiune antropologică asupra teologiei generată de pietism și molinism, dar dominantă în Iluminismul catolic care, pronunțându-se ferm

împotriva scolasticii, a dogmatismului, a prejudecăților și superstițiilor, a militat pentru limitarea privilegiile monahale și a asigurat progresul educației școlare a clerului regulat și secular, grație eforturilor conjugate ale Statului și Bisericii în opera de reformare întreprinsă în țările Monarhiei habsburgice¹³. Deși limitați de formația lor, de mediul și de regulile bisericești după care trăiau, putem înțelege cum acești gânditori au fost percepuți ca niște reformatori, chiar dacă ei nu își doreau progresul prin revoluții, ci prin abolirea structurilor învechite, printr-o critică constructivă la adresa despotismului papal sau al puterii abuzive a episcopilor. Ei au venit astfel cu o nouă viziune asupra raportului între Stat și Biserică, au fost apărătorii sinodalității în Biserică și adepții bisericilor naționale autonome în raport cu Roma, singurele capabile să introducă reformele promovate de ei. Jansenist convins, Maior a ilustrat această direcție chiar de la începutul carierei sale, în lucrările de tinerete, care vorbesc despre concepția sa teologică, mă refer la *Procanon* (1783) și la *Protopopadichia* (1795) mai ales¹⁴. Este viziunea dominantă care străbate ca un fir roșu complexa omiletică maioriană: *Propovedanii* (1809), *Didahii* (1809), *Prediche* (1810-1811) și pe care o reiterează protopopul Gurghiului și în lucrarea sa de maturitate, *Istoria Bisericei Românilor* (1813).

Spre deosebire de felul în care s-a manifestat Iluminismul catolic în majoritatea culturilor occidentale, mă refer la înțelegerea modernă a reformismului tridentin (respectarea doctrinelor Bisericii, a învățăturilor conciliului și a opiniilor despre sfinți), a jansenismului și a reconcilierii dintre Biserică tridentină și Iluminism fără mare succes (Portugalia, Spania, Franța, Germania, Italia)¹⁵, în Transilvania a fost vorba despre raportul dintre Biserică și comunitate. Secretul eficienței acestei relații a constatat în rolul jucat de preot, care s-a supus comandamentelor Statului, dar care se bucura de o mare credibilitate și autoritate în parohie, asigurate de faptul că el nu se deosebea de enoriașii săi prin statut social și de cele mai multe ori nu se distingea printr-o formație intelectuală deosebită. De aici și impactul catehezei, chiar eficiența omileticii în „renașterea” și reformarea comunității românești ardeleni. Prin urmare, în Transilvania, spre deosebire de lumea occidentală, conlucrarea Stat-Biserică nu a rămas una abstractă, captivă în mediul elitei, clericale și seculare, ci a coborât la nivelul enoriașului de rând. Aceste texte religioase oglindesc particularitatea lumii Răsăritene față de cea Apuseană și la nivelul antropologiei istorice¹⁶. Mă refer, desigur, la nivelul vieții religioase, al religiei populare, diferit trăită și asumată în cadrul comunităților din lumea Răsăriteană față de comunitățile lumii Apusene. Cu tot efortul lor de adaptare la regulile Bisericii catolice, peste care s-a suprapus străduința de asimilare a standardelor culturii occidentale, elita clericală unită nu a fost

una iconoclastă. Ea a rămas atașată valorilor specifice Răsăritului european. În *Predichele* lui Maior de pildă îi găsim citați pe părinții Bisericii, în egală măsură autori proveniți și revendicați de literatura patristică apuseană (sfinții: Ambrozie, Augustin sau Grigore cel Mare, citat de Maior conform tradiției orientale, Grigorie Dialogul) și răsăriteană (sfinții: Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Ioan Damaschinul, Grigorie Teologul), dar și filosofi, istorici sau oratori din cultura greco-romană (Aristotel, Diogene, Platon, Seneca, Tacitus)¹⁷.

În același timp, trebuie spus că aceste texte religioase dovedesc existența multiplelor referințe culturale iluministe europene și ilustrează un anumit tip de intelectual, așa-numitul iluminist catolic sau iluminist ecleziastic¹⁸. Privitor la românii ardeleni, aceste mărturii ne conving că mult timp în Transilvania, chiar și în secolul al XVIII-lea, cultura a fost una cu religia și așa putem înțelege și explica rolul culturii în emanciparea socială a românilor. Lumea românească din Transilvania oferă exemplul unui spațiu cultural european unde *Aufklärung*-ul nu a exclus Biserica și dogma. Ca peste tot în Centrul Europei, pentru purtătorii acestor idei, *Aufklärung*-ul catolic a însemnat armonizarea rațiunii cu revelația în lupta împotriva tradiției intolerante și a superstițiilor, pentru progresul societății: „Dar cum poți tu crede o babă bătrână, învechită în zile rele, zbârcită, slabă, neputincioasă, slăbănoagă, gârbovă, ponivoasă, un stârv, cu doao-trei șopote, cu trei-patru căscări să-ți poată da sănătate, să-ți poată lungi anii vieții?”¹⁹. Așadar, urmând modelul preotului posttridentin, cu atât mai nocive pentru comunitate i se par lui Maior practicile oculte încurajate de un preot superstițios: „Și apoi un fățarnic, un bețiv, un lacom, carele umblă cu păscălia (felul în care se stabilesc, în funcție de echinocliul de primăvară și de luna plină, *Sărbătorile pascale*, în fiecare an) să adune bani, un luda, acela să-ți știe ție spune cele viitoare? Și apoi tu să crezi vicleanelor și încurcatorilor lui vorbe? Unde poate fi mai streină credință! Mai nesocotite sfaturi? Mai mare orbire și de tot rătăcire?”. Dacă la majoritatea iluminiștilor catolici regăsim încercarea de a combina cunoașterea rațională cu tradiția, în cazul *Predichelor* lui Maior depistăm dorința de a suprapune raționalismul pragmatic, utilitarist și relația mistică cu sacru desprinsă din tradiția românilor sau din formele tradiționale ale pietății baroce. În acest punct iluministul român se diferențiază de *Aufklärer*-ul catolic, care a contestat pietatea barocă. Acesta a fost elementul care a avut impact la scară socială, a asigurat succesul omileticii maioriene configurând în cele din urmă, mentalitatea modernă a românilor ardeleni, în atitudine, aspirații și în convingeri.

Iluminism catolic și Iosefinism în *Prediche*

În ochii românilor, catolicismul a rămas în toată această perioadă (secolul al XVIII-lea și prima jumătate a sec al XIX-lea), calea spre emancipare (socială, politică, chiar), spre progres. Esențial în analiza omileticii maioriene rămâne faptul că principiile Reformei catolice, asumate și folosite eficient de politica pragmatic iosefină puneau preotul în centrul comunității și impunea obligativitatea rostirii predicii duminicale, formatul și chiar conținutul acesteia²¹. Viena vedea în omiletică principalul instrument de educație civică, considerat eficient pentru asimilarea unor cunoștințe practice, care să contribuie la progresul societății. Era viziunea iluministă întemeiată pe Jansenism, care a fost parte componentă și care a generat și a alimentat Iluminismul civic în acest spațiu.

Dar atracția pentru pragmatismul și raționalismul *Aufklärung*-ului nu a însemnat însă absorbția intelectualilor români ardeleni (Micu și Maior, mai ales) în cultura europeană occidentală iluministă. Din punct de vedere spiritual prin Unirea cu Roma românii au aspirat să combatibilizeze valorile Răsăritului cu cele ale Apusului. Dorința de a pune în armonie cele două universuri spirituale a călăuzit clerul român unit în toată această perioadă. El a păstrat tradiția credinței lor, dar a dezvoltat un real interes pentru cunoașterea, deopotrivă, a Bisericii Catolice, și a culturii și civilizației apusene. Și acest lucru ne apare evident atunci când analizăm omiletica lui Petru Maior, unde printre trimiteri descoperim școala pitagoreică, pe filozofii greci și latini (Socrate, Seneca), dar și istorici clasici precum Cornelius Tacitus, literatura patristică occidentală sau texte preluate după iezuitul Paolo Segneri (1624-1694). Predicator ilustrativ pentru catolicismul baroc, opera lui Segneri a fost studiată la Roma, la Colegiul Urban „De Propaganda Fide” de alumnii români (Grigorie Maior, Gheorghe Șincai și Petru Maior) și a rămas pentru Maior un reper al omileticii, iar *Il Quaresimale* a constituit principalul model pentru evanghelizarea maselor²². În tentativa de a armoniza retorica barocă cu imperativele și principiile filosofiei iluministe, parohul Reghinului ne surprinde tocmai prin felul în care întrebunțează patristica răsăriteană, alături de cea apuseană: „Smerenia, zice Sfântul Avgustin, iaste scara care ne înalță la cele cerești. Smerenia, zice Sfântul Ioan Gură de Aur iaste căruța carea ne rădică la cer. Smerenia sânt aripile cu care zburăm la împărăția îngerilor, smerenia ne aduce mărire mai mare decât slava împăraților pământului!”²³. Filojansenist, influențat de Arcudius și Renaudot, Maior recurge la părinții Bisericii indiferent de modelul cultural care i-a adoptat și folosit ulterior, probând, *avant la lettre*, un adevărat spirit ecumenic.

Trebuie să precizăm că omiletica nu este un domeniu singular. La nivelul atitudinii față de trecut, există, de

asemenea, o adevărată tradiție intelectuală a preluării tezelor provenite din mediul religios al școlilor iezuite peste care s-au suprapus ideile janseniste. Mă refer, de pildă, la teza originii și a latinității românilor preluate și prelucrate de Iluminismul ardelean. Constatăm astfel cum, în prelungirea viziunii lui Gherontie Cotore, Petru Maior vedea în unirea românilor cu Biserica Romei reînnoarea firului rupt al romanității, iar „statutul unirii” era perceput din perspectiva reînnoirii în sânul Bisericii creștine unite. În opinia noastră, această contopire a discursului identitar confesional în cel istoric exprima și deconspira în cazul românilor ardeleni originile religioase ale Iluminismului. Iar odată ce distincția dintre credință, tradiție, teologie și ideologia epocii (pragmatismul și utilitarismul Luminilor) este recunoscută, relația dintre Reforma catolică și Iluminism devine mult mai clară în construirea discursului identitar, ca preambul al discursului istoric.

Prin textele omiletice Maior ilustrează ca nimeni altul în cultura română tipul de *Aufklärung* îmbrățișat de ardeleni, armonizarea credinței cu rațiunea tipică Iluminismului catolic²⁴ și ne oferă nouă prilejul de a răspunde întrebărilor enunțate. Cu atât mai mult cu cât, în viziunea Vienei, întemeiată pe doctrina jansenistă, predica constituia un vector al schimbării, era calea principală pentru emanciparea socială a individului²⁵. Aceste texte exprimă înainte de toate perioada în care și în Transilvania avea loc, în sfârșit, turnura spre modernitate și surprinde momentul (poza) în care preotul devine un intelectual implicat în viața socială, în viața comunității sale. *Predichele* lui Petru Maior sunt terenul unde se întâlnesc „teologul civic” cu „istoricul civic”. Ne explicăm astfel succesul acestor texte cu o circulație și un impact major în cultura română modernă, indiferent de confesiune²⁶ și care nu ne permit să concepem omiletica românească ulterioară fără *Predichele* lui Maior. Din perspectiva enoriașului, popularitatea omileticii lui Petru Maior, indiferent dacă ne raportăm la mediul unit sau neunit, la lumea rurală sau urbană, se explică prin faptul că aceste texte au oferit îndemnuri, sfaturi ancorate în viața cotidiană concretă. Cu ajutorul modelului oferit de Maior, preotul devine un adevărat funcționar al statului pus în slujba emancipării comunității păstorite. El se adresa frontal problemelor desprinse din realitățile vieții și se putea adapta rezolvării problemelor practice sau spirituale curente cotidiene ale omului²⁷. Preotul nu era doar un povățuitor pentru turma încredințată lui, ci răspundea comandamentelor iosefine prin capacitatea sa de a se putea transfigura într-un adevărat lider al comunității, chemat să-și conducă enoriașii în fața provocărilor multiple ale modernității, de la cultivarea mai eficientă a ogoarelor, la creșterea pruncilor sau educarea adolescenților - pentru a deveni „patriei folositori” - și până la corecta gestionare a relației de cuplu sau a problemelor matrimoniale.

Vedem astfel cum, această operă exprima politica

reformistă iosefină și se definea prin adecvarea ei la comunitate. Ea rămâne meritorie tocmai pentru că era adresată tuturor mediilor sociale și tuturor categoriilor de vârstă. Simultan *Predichele* rămân reprezentative în cultura română pentru că ilustrează reformismul jansenist care pleda pentru importanța educației preotului: „[...] ca preoții cu aceste prediche, după cuviință să ajute a folosi poporenilor săi, lipsește să ia aminte, că precum aceeaș bucată e și maicelor și sugătorilor lor prunci de hrană, însă cu aceea osebite că spre a hrăni maice e bucată tare, iară spre a hrăni pre prunci e prefăcută în lapte; așa, preoții, ca niște maice a poporenilor săi, lipsește bucata predicilor acestea, topindu-o întâi în sine, să o prefacă în lapte și, rumegând cele ce se cuprind întru acestea cu cugetul lor, ca o moale bucată să le strecore întru inimile celor neînvațați [...]”. Deci, mai-nainte, se cade să cetească predica foarte cu luare-aminte, ca învățând de rost adevărurile ce cuprind predica, cu dovezile lor să-și împle mintea sa și, așa întocmind vorba, după priceperea ascultătorilor, ca o sponghe bine dăpată, fără mare osteneală, va putea vărsa adevărurile din amvon [...]. Petru că așa sânt predichelele acestea țasute cât, de nu și tocma toate firele, încă ființa și măduha celor ce se cuprin într-însele, fieștecarele prost o poate înțalege, cât oricarele poporan, carele va asculta cetenia predichelor acestora, cu luare-aminte, pururea mai cu sănătate și suflet, după darul lui Dumnezeu, va ieși din beserică, de cum au întrat”²⁸. Tocmai această capacitate a omileticii de a răspunde provocărilor vieții curente a făcut-o importantă și pentru istoric, pentru că ea oglindește percepții, realități și atitudini surprinse din varii perspective și medii sociale, nediferențiat, fără a ține cont de vârsta sau de nivelul intelectual cărora predica se adresa.

Cleric pragmatic, slujitor al comunității, Maior a înțeles să folosească teologia în sens raționalist și utilitarist. El se înscria în rândul iluminiștilor catolici care se străduiau să folosească religia în dorința sinceră de reformare a societății, o atitudine specifică epocii iosefine. Descoperim prin intermediul acestor texte un intelectual cu o atitudine *reformatoare* și nu un simplu imitator al predicilor baroce a lui Paolo Segneri²⁹. Afirmția se susține și dacă facem recurs la talentul narativ inconfundabil al lui Petru Maior, pentru care esențial rămânea ca religia să fie înțeleasă de enoriașii săi: „După ce mult înduratul Dumnezeu te-au adus pre tine, creștine, dintru nemica și din nevință la ființă, și s-au deschis calea ca în cursul vieții tale să treci prin lumea aceasta. Și, iată, toate fapăturile cu numărul și cu osebita nenumărate, îți sânt ție mijlocite spre slujba lui Dumnezeu și spre sfințirea ta. Orice vād ochii tăi, orice aud urechile tale, orice gustă gura ta, orice pipăie mânila tale sânt atâtea fuștei de scară cu care te poți înălța cătră Dumnezeu. Și aceasta în trei chipuri. Întâi zidirile povățuiesc pre om cătră Dumnezeu cu pilda ascultării: Iată, iubite creștine, prea luminosul soare de câte veacuri

după porunca lui Dumnezeu foarte cu rânduială răsare și apune, nici de la rânduitul curs cât e un lat de unghie nu rățăcește. Iată, luna și preafrumoasele stele dintru aceeași vreme cu răvărsările sale fac pământul roditor. Iată, aerul nici o mișcare mai mult sau mai puțin nu face; apa mării nicicum din hotarale ei nu se varsă, focul nici cât e un păr n-au ars pământul, nici un grăunț, nice o florică n-au născut decum voia lui Dumnezeu au poruncit sau au lăsat. Toate fac cuvântul Lui. Ce ne învață făpturile cu aceasta pildă a ascultării pre noi alta, decât ca omul cu toată ascultarea Stăpânului ceriului și al pământului să se supună? După aceea făpturile ne povățuiesc cătră Dumnezeu întru aceasta, că cu frumsețele și cu săvârșirile lor sânt oglindă sau iconă nehotărâtei Dumnezeiri. Întoarce ochii preste lumea toată socotind orice e frumos și e iubit? După aceea înălțându-te de la făptură cătră Dumnezeu și ție însuși. Dacă sânt așa frumoase rujile, crinii și celelalte flori și așa bine mirosească; dacă sânt așa desfătate raturile, grădinele, ierbile, holdele, dacă e așa strălucitor aurul, argintul, pietrele cele scumpe, ce frumșetă, ce podoabă, ce desfătrare, ce strălucire și ce săvârșire nu va fi în Cea ce au făcut acestea toate? Toate acestea ce vezi aici sânt ca o picătură cătră ochianul tuturor celor ce sânt în Dumnezeu. Mai pre urmă făpturile povățuiesc pre om cătră Dumnezeu, încât sânt și pot fi mijlociri și unelte de fapte bune. Pentru pilda Ț-au dat Dumnezeu diregătorie, ca cu porunca ta să curmi fărădelegile celor supuși ție, Ț-au dat bogății ca să ajutorezi lipsa deaproapelui, Ț-au dat vârtute ca să poți pentru Dumnezeu lucra; Ț-au dat neputință ca cu suferirea durerilor să-ți înmulțește comoara faptelor celor vrednice de viața de veci, Ț-au dat înțelegerea ca să cunoști pre Dumnezeu, limbă - ca să lauzi pre Dumnezeu, inimă - ca să iubești pre Dumnezeu³⁰. Este un text ilustrativ pentru epoca iosefină, aflat la granița dintre teologie pastorală și teologie morală care ne lămurește că enoriașul trebuia să înțeleagă virtuțile și datoriile creștine cu ajutorul tradiției din Biserică și al Sfintei Scripturi, considerate singurele călăuze adevărate în viață. Virtuțile și datoriile creștine formau totodată bunele maniere potrivite în Biserică și societate, obediență față de divinitate și legile statului. Aplicarea perceptelor creștine în viața cotidiană a coincis cu interesul Statului. Astfel, s-a stabilit legătura între filojansenism, teologie morală și Stat în cadrul absolutismului iluminist din Monarhia habsburgică³¹. Aceasta a constituit rețeta care a asigurat succesul omileticii maioriene și poate explica aportul ei la construirea culturii române moderne.

Pentru că erau predici rostite duminică și în sărbători ele răspundeau nu numai intereselor educative ale enoriașilor, ci și exigențelor estetice, literare ale momentului. Ele sunt fragmente de teologie practică care ne conving că predica era menită să vină în întâmpinarea imperativelor Reformei catolice, dar punea în practică viziunea raționalistă a Statului iosefinist referitoare

la nevoia de emancipare a individului. Așa ne putem explica echilibrul între temele teologice - biserica, credința, destinul, iubirea, iertarea, fericirea, judecata, providența, mila, moartea, patima, păcatul, pocăința, iadul, raiul, rugăciunea, smerenia, sufletul, trufia, - și cele sociale abordate în *Prediche*: averea, avariția, învidia, boala, caritatea, cunoașterea, hoția, indiferența, învățătura, înșelăciunea, ipocrizia, minciuna, prietenia, suferința, sărbătorile, superstițiile. Nu sunt ignorate nici aspectele liturgice sau subiectele care prezintă și discută sfintele Taine: postul, cuminecătura, maslul, botezul, cununia, euharistia, mirul, preoția, spovedania, hirotonia, căsătoria³².

Așadar, pe fondul răspândirii *Aufklärung-ului catolic*, *Predichele* demonstrează o îmbinare reușită a jansenismului cu iosefinismul prin folosirea modernă a omileticii, ca instrument pus în serviciul Statului pentru creșterea capacității sale de a pătrunde la nivelul comunităților urbane și rurale. Prin intermediul acestor texte, care combină tradiția cu inovația în cea mai eficientă formulă de comunicare a vremii care era predica, putem înțelege cum s-a orientat un preot român unit prin ideile în vogă ale epocii. Tezele Reformei catolice, dezideratele Iluminismului catolic și obiectivele iosefinismului au alimentat omiletica lui Petru Maior și au contribuit finalmente la articularea culturii ardelenilor moderne în Transilvania.

Note :

1. Petru Maior, *Prediche sau Învățăături la toate Duminicile și Sărbătorile anului*. La Buda, În Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești, în anul 1810-1811. Volumul *colligat* cuprinde un *Cuvânt înainte* și 73 de predici, organizate în trei părți (*Partea 1 carea cuprinde predichele de la Duminica Vameșului până la Duminica Tuturor Sfinților* [23 predici]; *partea 2 carea cuprind predichele de la duminica a doao săptămână după Rusalii, până la duminica a 32 după Rusalii* [30 de predici] și *partea 3 carea cuprinde predichele Sărbătorilor preste tot anul* [20 cuvântări]. Prima reeditare a apărut sub titlul *Predici sau Învățăături la toate Duminicile și Sărbătorile anului*. Vol. I-II. Culese de Petru Maior de Dicio-Sânmărtin. Editate acum întâia dată cu litere latinești după ediția din Buda dela 1811 de Dr. Elie Dăianu paroch și protopop, Cluj, Tipografia Carmen Petru P. Barițiu, 1906. De remarcat că, protopopul Clujului, dr. Dăianu, oferă cititorului un indice tematic, organizat alfabetic, al

predicilor lui Maior.

2. Pentru situația din mediul luteran sășesc din Transilvania și rolul jucat de baroc și iluminism în construirea pietății individuale prin omiletica funebră în Ardeal, vezi Edit Szegedi, *Moartea, disciplina ecleziastică și socială în mediile protestante din Transilvania (sec. XVI – XVIII)*, în *Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI – XX*, Mihaela Grancea (ed.), Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2005, p. 70 - 85; eadem, *Tradiție și inovație în istoriografia săsească între Barc și Iluminism*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006, p. 36 și următ.

3. Darrell Jodock, *Introduction I: the Modernist Crisis*, în *Catholicism contending with Modernity: Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Darrell Jodock (ed.), Cambridge University Press, 2000, p. 3.

4. Hugh R. Trevor-Roper, *The Crisis of the seventeenth Century. Religion, the Reformation, and Social Change*, New York, Harper & Row, 1967, p. 181, 183, 189.

5. Wolfgang Schmale, *Das 18. Jahrhundert*, Wien, Böhlau Verlag, 2012, p. 333-351. Laura Stanciu, *Die Erste Generationen der Blasendorfer Theologen und Aktiven Personen der Siebenbürgischen Schule vor 1761*, în vol. *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom/ Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, Johann Marte, Viorel Ioniță, Nikolaus Rappert, Laura Stanciu și Ernst Christoph Suttner (ed.), Vol. II. București, Editura Enciclopedică, 2015, p. 273-321.

6. Laura Stanciu, *Iluminism central european: Școala Ardeleană (1700-1825)/Central European Enlightenment: The Transylvanian School (1700-1825)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2010, p. 71-77.

7. Gúdor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)*. Prefață de Iacob Mârza, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, p. 332-341.

8. Mihai Alin Gherman, *Tradiție și modernitate în omiletica lui Petru Maior*. Lucrare prezentată în cadrul Conferinței Naționale *Bibliologie și Patrimoniu Cultural Național: Noi dimensiuni în cercetarea cărților românești vechi (1691-1830)*, ediția a VIII-a, organizată de Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, 20-21 noiembrie 2014; idem, *Predichele lui Petru Maior, o perspectivă istorico-culturală asupra unui text mai puțin cercetat*, în vol., *Petru Maior și prietenii*, Laura Stanciu (ed.), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 110.

9. Petru Maior, *Prediche (Predica 1 Duminică vameșului și a fariseului)*.

10. Petru Maior, *Prediche (Predica a 20 Duminică a șaptea, a Sfinților Părinți. Pentru că oamenii împiedecă ca cuvântul lui Dumnezeu să nu mai facă rodurile sale)*.

11. Petru Maior, *Prediche, Cuvânt Înainte*.

12. Serafim Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, Editura Sport Turism, București, 1990, p. 194.

13. Ulrich L. Lehner, *Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment*, în, *A companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, Ulrich L. Lehner & Michael Printy

(eds.), Leiden, Boston, Brill, 2010, p. 16-44. Harm Klüeting, *The Catholic Enlightenment in Austria or the Habsburg Lands*, în *A companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, Ulrich L. Lehner & Michael Printy (eds.), Leiden, Boston, Brill, 2010, p. 140-145, 147-148, 150-152.

14. Laura Stanciu, *Studiu introductiv*, în Petru Maior, *Protopopadichia*, Ediție îngrijită, Studiu introductiv, Note, Glosar, Rezumat, Bibliografie selectivă, indici: Laura Stanciu, Prefață: Pompiliu Teodor, Alba Iulia, 1998, p. 21-53.

15. Ulrich L. Lehner, *Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment*, p. 6-7.

16. Laura Stanciu, *Entre Oriente y Occidente. Sobre la Iglesia de los rumanos de Transilvania (En la primera mitad del siglo XVIII)*. Edición revisada y completada, Madrid-London-New York, Niram Art, 2014, p. 23-25.

17. Mihai Alin Gherman, *Predichele lui Petru Maior, o perspectivă istorico-culturală*, p. 117-118.

18. Pentru numeroasele fațete ale iluminismului din diferitele culturi europene, vezi Wolfgang Schmale, *Das 18. Jahrhundert*, p. 333-351. Ulrich L. Lehner, *Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment*, p. 3-5, 9-15.

19. Petru Maior, *Prediche (Predica 3 Duminică, a patra săptămână după Rusalii)*.

20. *Ibidem*.

21. Christine Schneider, *Der weltliche Klerus im System des Josephinismus - zwischen staatlicher Funktion und seelsorgerischer Aufgabe. Dargestellt am Beispiel Wiens*, Wien, 1992, p. 104; Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, p. 148 - 154. Laura Stanciu, Adrian Circa, *Studiu introductiv*, în Petru Maior, *Didahii adecă învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morți*, ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar, note, rezumat: Laura Stanciu, Ioan Adrian Circa, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011 p. 12-13.

22. Laura Stanciu, *Iluminism central european*, p. 81-86, 97, 163-165.

23. Petru Maior, *Prediche (Predica 1 Duminică vameșului și a fariseului)*.

24. Ulrich L. Lehner, *Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment*, p. 2-3.

25. Peter Hersche, *Der Spätjansenismus in Österreich*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977, p. 189.

26. Nicolae Bolea, *Opera omiletică a lui Petru Maior în mediul ortodox transilvănean*, în vol. *Petru Maior și prietenii*, Laura Stanciu (ed.), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 121-128.

27. Petru Maior, *Prediche (Predica 8 Duminică, A patra săptămână a Sfântului Post. Pentru Ispovedanie) ; Prediche (Predica 15 Duminică, A treia a mironosițelor. Pentru prilejul păcatului)*.

28. Petru Maior, *Prediche, Cuvânt Înainte*.

29. Chiar dacă orizontul acestor predici (tematic și formativ) rămâne un reper în omiletica vremii. Mă refer și la volumul

antologic: Paolo Segneri, *Meditazioni per tutti i Giorni di un Mese*, Bassano, Giovanni Antonio Remondini, 1724, *passim*. Vezi felul în care Maior dezvoltă în predicile sale (de exemplu în *Predica 4 Duminică, în ziua lăsatului de brânză. Pentru post*) motivul enunțat de Segneri în *Meditazioni XII*, p. 67: „Considera, che questa misera terra non è altrimenti la Città tua permanente. La tua Città è il Paradiso”.

30. Petru Maior, *Prediche (Predica 5 Duminică, Întâia Săptămână a Sfântului Post. Pentru sfârșitul omului)*.

31. Harm Klueting, *The Catholic Enlightenment in Austria or the Habsburg Lands*, p. 135-139, 152-153.

32. Ioan Adrian Circa, *Predica act de cult în Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, Teză de doctorat susținută în 2007, coordonator științific I.P.S. Prof. Dr. Laurențiu (Liviu) Streza, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, p. 88-110.

Bibliography:

- Bolea, Nicolae, *Opera omiletică a lui Petru Maior în mediul ortodox transilvănean/Petru Maior's Homiletical Work among the Transylvanian Orthodox*. În: *Petru Maior și prietenii / Petru Maior and his friends*, Laura Stanciu (ed.), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015.
- Circa, Ioan Adrian, *Predica act de cult în Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea/The Sermons as an Act of cult in Transylvania at the End of the 18th Century and the Beginning of the 19th*. Teză de doctorat susținută în 2007, coordonator științific I.P.S. Prof. Dr. Laurențiu (Liviu) Streza, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 250 p.
- Gherman, Mihai Alin, *Predichele lui Petru Maior, o perspectivă istorico-culturală asupra unui text mai puțin cercetat/Petru Maior's Sermons, a Cultural and Historical Perspective on a Less Investigated Text*. În: *Petru Maior și prietenii/Petru Maior and his friends*, Laura Stanciu (ed.), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015.
- Gúdor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)/The Historian Péter Bod (1712-1769)*. Prefață de Iacob Márza, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008.
- Hersche, Peter, *Der Spätjansenismus in Österreich*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977.
- Jodock, Darrell, *Introduction I: the Modernist Crisis*. În: *Catholicism contending with Modernity: Roman Catholic Modernism and Anti-modernism in Historical Context*, Darrell Jodock (ed.), Cambridge University Press, 2000.
- Lehner, Ulrich L., *Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment*. În *A companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, Ulrich L. Lehner & Michael Printy (eds.), Leiden, Boston, Brill, 2010.
- Maior, Petru, *Prediche sau Învățăături la toate Duminecile și Sărbătorile anului/Sermons or Teachings for all Sundays and for the year's feasts*. La Buda, În Craiasca Tipografie a Universității Ungurești, în anul 1810-1811.
- Maior, Petru, *Protopadichia*, Ediție îngrijită, Studiu introductiv, Note, Glosar, Rezumat, Bibliografie selectivă, indici: Laura Stanciu, Prefață: Pompiliu Teodor, Alba Iulia, 1998.
- Segneri, Paolo, *Meditazioni per tutti i Giorni di un Mese*. Ricavate dall'opere del padre Paolo Segneri, Bassano, Giovanni Antonio Remondini, 1724.
- Szegedi, Edit, *Moartea, disciplina ecleziastică și socială în mediile protestante din Transilvania (sec. XVI – XVIII)/Death, the ecclesiastic and social discipline in the Protestant milieu in Transylvania*. În: *Reprezentări ale morții în Transilvania secolelor XVI – XX/Representation of death in Transylvania from the 16th to the 20th century*, Mihaela Grancea (ed.), Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2005.
- Szegedi, Edit, *Tradiție și inovație în istoriografia săsească între Baroc și Iluminism/Tradition and innovation in Saxon Historiography between Baroque and Enlightenment*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006.
- Schmale, Wolfgang, *Das 18. Jahrhundert*, Wien, Böhlau Verlag, 2012.
- Schneider, Christine, *Der weltliche Klerus im System des Josephinismus - zwischen staatlicher Funktion und seelsorgerischer Aufgabe. Dargestellt am Beispiel Wiens*, Wien, 1992.
- Stanciu, Laura, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)/The biography of an attitude: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003.
- Stanciu, Laura, Circa, Adrian, *Studiu introductiv/Introduction*. În *Petru Maior, Didahii adecă învățăături pentru creșterea filor la îngropăciunea pruncilor morți/Didaches or Teachings for children breeding at the burial of dead people*, ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar, note, rezumat: Laura Stanciu, Ioan Adrian Circa, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011.
- Stanciu, Laura, *Entre Oriente y Occidente. Sobre la Iglesia de los rumanos de Transilvania (En la primera mitad del siglo XVIII)*. Edición revisada y completada, Madrid-London-New York, Niram Art, 2014.
- Stanciu, Laura, *Die Erste Generationen der Blasendorfer Theologen und Aktiven Personen der Siebenbürgischen Schule vor 1761*. În: *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom/Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*. Johann Marte, Viorel Ioniță, Nikolaus Rappert, Laura Stanciu și Ernst Christoph Suttner (eds.), Vol. II. București, Editura Enciclopedică, 2015.
- Trevor-Roper, Hugh R., *The Crisis of the seventeenth Century. Religion, the Reformation, and Social Change*, New York, Harper & Row, 1967.